

**PREDCHÁDZANIE A ZNIŽOVANIE NÁSILIA
NA ŽENÁCH S OSOBITNÝM DÔRAZOM
NA TERÉNNU SOCIÁLNU PRÁCU
V MARGINALIZOVANÝCH RÓMSKÝCH
KOMUNITÁCH**

PRÍRUČKA PRE VZDELÁVANIE

2017

„Domov musí byť bezpečné miesto pre všetkých“

PREDCHÁDZANIE A ZNIŽOVANIE NÁSILIA NA ŽENÁCH S OSOBITNÝM
DŮRAZOM NA TERÉNNU SOCIÁLNU PRÁCU V MARGINALIZOVANÝCH
RÓMSKÝCH KOMUNITÁCH

PRÍRUČKA PRE VZDELÁVANIE

Zostavili:

Mgr. Christián Havlíček

Mgr. Jana Jablonická Zezulová (kapitola 1.7)

Kapitola 1. bola prevzatá so súhlasom autoriek z publikácie: Baldry, A.C. a Duban, E.: Zvyšovanie efektivity justície a orgánov činných v trestnom konaní v boji proti násiliu na ženách a domácejmu násiliu, IVPR, Bratislava, 2016, s. 138.

Vydavateľ: Inštitút pre výskum práce a rodiny

Rok vydania: 2016

Rozsah: 29 strán

Text neprešiel jazykovou korektúrou.

Publikácia bola financovaná z Grantov EHP a Nórska a spolufinancovaná zo štátneho rozpočtu Slovenskej republiky v rámci projektu Koordinačno-metodické centrum pre rodovo podmienené a domáce násilie v rámci programu SKog: Domáce a rodovo podmienené násilie

„Domov musí byť bezpečné miesto pre všetkých“

www.norwaygrants.org

OBSAH

OBSAH	3
1 Pojem domáceho násilia a násilia na ženách	4
1.1 Vymedzenie pojmov a definícia násilia na ženách a domáceho násilia	4
1.2 Formy násilia na ženách, cyklus domáceho násilia a používania sily	4
1.3 Dôsledky a vplyv domáceho násilia na ženy a deti	9
1.4 Mýty a prekážky pri práci s násilím na ženách a s prípadmi domáceho násilia: spochybnenie predstáv a stereotypov	13
1.5 Faktory rizika a zraniteľnosti	19
1.6 Prevalencia a výskyt násilia na ženách na Slovensku	21
1.7 Praktické rady pre poskytnutie pomoci v oblasti TSP práce	22
1.8 LITERATÚRA	28

1 Pojem domáceho násilia a násilia na ženách

1.1 Vymedzenie pojmov a definícia násilia na ženách a domáceho násilia

Nasledujúce definície sú v súlade s pojmami ukotvenými v Dohovore Rady Európy o predchádzaní násiliu na ženách a domácomu násiliu a o boji proti nemu (Istanbulský dohovor, článok 3).

Násilie na ženách (violence against women, VAW) sa považuje za porušenie ľudských práv a formu diskriminácie žien. Predstavuje všetky činy rodovo podmieneného násilia, ktoré majú alebo môžu mať za následok (alebo pravdepodobne môžu spôsobiť) telesnú, sexuálnu, psychickú, ale aj ekonomickú ujmu alebo utrpenie žien vrátane vyhrážania sa takýmito činmi, nátlaku alebo svojvoľného zbavenia slobody, či už vo verejnom alebo v súkromnom živote.

Rodovo podmienené násilie (gender-based violence, GBV) je chápané ako násilie, ktoré je nasmerované proti žene, pretože je žena alebo ktoré postihuje ženy neprimerane vo väčšej miere.

Domáce násilie (domestic violence, DV) sú všetky činy telesného, sexuálneho, psychického a ekonomického násilia, ktoré sa vyskytujú v rámci rodiny alebo domácej jednotky alebo medzi bývalými alebo súčasnými manželmi alebo partnermi, pričom páchateľ zdieľa, alebo v minulosti zdieľal s obeťou spoločné bydlie.

1.2 Formy násilia na ženách, cyklus domáceho násilia a používania sily

Násilie na ženách a špecificky domáce násilie na ženách sa začína donucovaním, kontrolovaním a postojmi, ktoré vo väčšine prípadov vedú k fyzickému násiliu. V násilných intímnych a bývalých intímnych vzťahoch používajú páchatelia násilie, alebo sa vyhrážajú jeho použitím, aby obeť nútili plniť ich požiadavky.¹ Domáce násilie na ženách zahŕňa rôzne druhy psychického, fyzického, sexuálneho, resp. ekonomického násilia. Články 33 až 39 Istanbulského dohovoru identifikujú formy násilia, ktoré treba považovať za trestné činy:

- ✓ **Fyzické násilie** znamená telesnú ujmu v dôsledku použitia priamej alebo nezákonnej fyzickej sily, vrátane násilia, dôsledkom ktorého dôjde k úmrtiu obeť.
- ✓ **Psychické násilie** je akékoľvek úmyselné konanie, ktoré vážne narúša psychickú integritu inej osoby prostredníctvom nátlaku alebo hrozieb.
- ✓ **Nebezpečné prenasledovanie** je akákoľvek forma priamej alebo nepriamej kontroly alebo dozoru nad obeťou, s fyzickým kontaktom alebo bez neho. Väčšinou k nemu dochádza po ukončení vzťahu, ale môže sa tiež vyskytnúť počas vzťahu. Okrem iného sem patrí aj obťažovanie online alebo offline, sledovanie, špionáž, ktoré u obeť spôsobujú strach o svoje bezpečie.
- ✓ **Sexuálne násilie, vrátane znásilnenia** zahŕňa všetky formy pohlavného aktu úmyselne vykonaného na druhej osobe bez jej slobodného súhlasu. Zahŕňa vaginálne, análne alebo

¹ Walker, L (1979). Ženská sieň slávy [Women's Hall of Fame]. Ed D. Colorado.

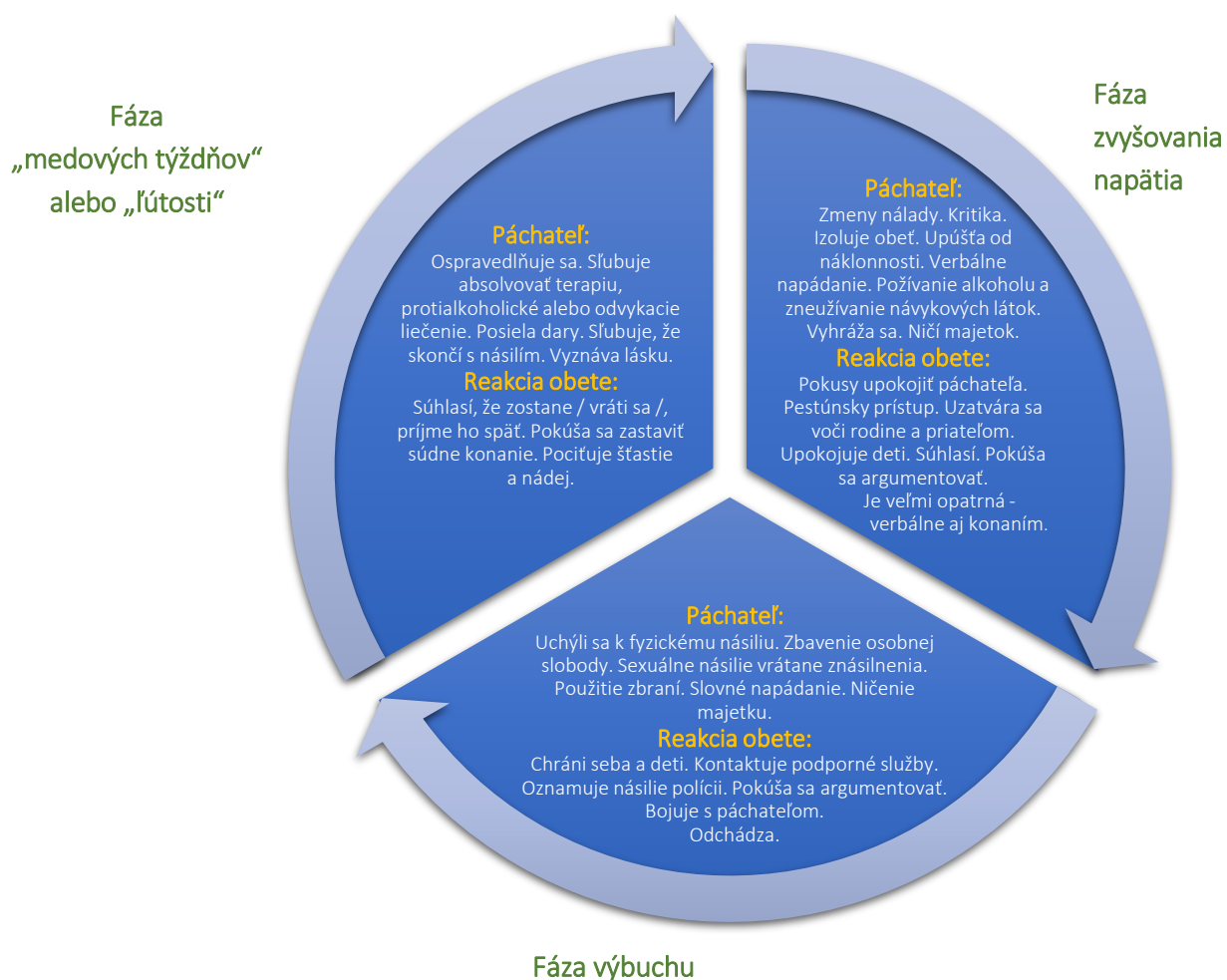
orálne preniknutie sexuálneho charakteru akoukoľvek časťou tela alebo predmetom bez súhlasu dotknutej osoby; iné činnosti sexuálneho charakteru bez súhlasu dotknutej osoby; prinútenie inej osoby bez jej súhlasu zapojiť sa do aktivít sexuálneho charakteru s treťou osobou. Patria sem tiež nechcené činnosti sexuálneho charakteru medzi manželmi.

- ✓ **Manželstvo z donútenia** sa týka fyzickej a psychickej sily vyvíjanej na obeť, aby nedobrovoľne vstúpila do manželstva. V rámci Istanbulského dohovoru sem tiež patrí vylákatie osoby vycestovať do zahraničia so zámerom prinútiť ju, aby vstúpila do manželstva.
- ✓ **Mrzačenie ženských genitálií** predstavuje vykonávanie, napomáhanie pri výkone alebo podnecovanie, prinucovanie, či obstaranie rezania, šitia alebo odstránenia vonkajších ženských genitálií alebo ich časti z iných než terapeutických dôvodov.
- ✓ **Nútené umelé prerušenie tehotenstva a násilná sterilizácia** sa týkajú ukončenia tehotenstva alebo ukončenia schopnosti prirodzenej reprodukcie ženy či dievčaťa bez jej predchádzajúceho informovaného súhlasu.
- ✓ **Sexuálne obťažovanie** je verbálne, neverbálne alebo fyzické konanie sexuálnej povahy, ktoré je zo strany obete nechcené. Článok 40 Istanbulského dohovoru ukladá zmluvným stranám možnosť použiť trestné právo alebo iné sankcie (napríklad sankcie podľa pracovného práva).

Cyklus násilia

Cyklus násilia (Obrázok 1) predstavuje prístup, ktorý môže pomôcť predstaviteľom bezpečnostných zložiek, súdnictva a pomáhajúcim profesiám porozumieť dynamike domáceho násilia pri pomoci obetiam.

Obrázok 1. Cyklus násilia: zneužívajúci a opakujúci sa mechanizmus

Dĺžka a vývoj každej fázy cyklu násilia sa môže meniť od prípadu k prípadu – obeť, v závislosti napríklad od:

- ✓ charakteru a trvania vzťahu;
- ✓ sociálno-ekonomického zázemia obete a páchateľa;
- ✓ typu násilia, ktoré obeť zažila;
- ✓ prítomnosti detí alebo iných dotknutých osôb;
- ✓ prítomnosti návykovej látky alebo alkoholu;
- ✓ pomoci a podpory, ktoré sú obeť poskytnuté;
- ✓ miery izolovanosti obete.

Obrázok 1 ukazuje, že fázy násilia na seba nadväzujú, pokiaľ ich nepreruší žena sama, alebo nie sú prerušené prostredníctvom nejakej intervencie, či pomoci a podpory, ktoré jej boli poskytnuté.² Niektoré štádiá sa môžu prekryvať, zatiaľ čo iné môžu nastúpiť o niekoľko dní, mesiacov až rokov. Tomuto cyklu však nemusí vôbec predchádzať násilný vzťah. Netreba zabúdať, že obeť majú rôzne skúsenosti s násilím. Niektoré sa v štádiu fyzického násilia neocitnú a možno nikdy nebudú kontaktovať políciu. Závažné je aj ekonomické a emocionálne násilie, je znevažujúce a považuje sa za trestný čin, ktorý treba vyšetriť.

Treba si uvedomiť, že obeť zväčša zvyknú kontaktovať políciu alebo sociálne služby vo vrcholnom štádiu cyklu, po **fyzickom alebo sexuálnom útoku**. Pomoc tiež hľadajú, keď majú pocit ohrozenia, alebo sú v nebezpečenstve a potrebujú bezprostrednú pomoc. Počas jednotlivých fáz môže byť násilný partner milujúci, pokojný a ospravedlňovať sa. Napriek tomu jeho správanie prerastie do sexuálneho a psychického násilia.

Páchateľ obviňuje ženu z toho, čo mu spôsobila. Môže jej odňať deti, alebo sa vyhrážať použitím fyzickej sily alebo zabitím, ak komukoľvek o situácii povie alebo čokoľvek urobí. V týchto prípadoch sa obeť často k páchatelovi vráti alebo sa pokúša vziať späť trestné oznámenie. Obeť sú vtedy najzraniteľnejšie, násilie často popierajú alebo bagatelizujú. V tomto štádiu je mimoriadne dôležité posúdiť riziko, uplatniť manažment rizika, zabezpečiť bezpečie obeť a porozumieť jej potrebám. Obeť rozhodujú na základe realistických a konkrétnych možností a typu násilia, ktoré zažívajú. Ak sú tieto možnosti nedostupné, cyklus násilia je veľmi ťažké prelomiť.

Domáce násilie: vec moci a kontroly

Množstvo teórií sa pokúša vysvetliť, prečo muži používajú násilie voči svojim partnerkám. Jedna z najuznávanejších teórií, podložených výskumom (a okrem iného) aj každodennými skúsenosťami, sa venuje **moci a kontrole**. Vychádza z predpokladu, že niektorí muži si doposiaľ uchovávajú silné mizogynne predstavy (predstavy nepriateľské voči ženám). Svoje partnerky považujú za závislé bytosti, ktoré nemôžu robiť vlastné rozhodnutia a žiť svoj vlastný život. Títo muži, bez ohľadu na vek, spoločensko-ekonomické postavenie a národnosť, nepripúšťajú, že partnerky ich môžu opustiť, mať priateľov, reagovať na kritiku, mať vlastný názor a že môžu odmietajú nastavené stereotypy mužskej a ženskej roly.

Násilie sa používa ako nástroj na udržiavanie ženy v jej „role“ a na napĺňanie predstáv sexizmu. Ohrozované a zneužívané ženy sa spravidla zľaknú, boja sa stupňovania násilia, či dokonca usmrtenia a zväčša sa o násilí ostýchajú hovoriť. Niekedy tiež násilie bagatelizujú alebo ospravedlňujú, keďže je pre ne ťažké priznať, že ich partner je násilný – to by totiž ovplyvnilo ich sebavedomie.

Táto teória sa odzrkadľuje v dobre známom **Kruhu moci a kontroly**³ na obrázku 2. Vysvetľuje rôzne formy zneužívania a spôsob, akým na seba pôsobia a súvislosť moci a kontroly. Tento model vysvetľuje dynamiku zneužívania medzi partnermi.

² Walker, L (1979). Ženská sieň slávy [Women's Hall of Fame]. Ed D. Colorado.

³ Kruh moci a kontroly (diagram) vznikol v USA v rámci projektu „Domestic Abuse Intervention Project (DAIP)“. Viac informácií nájdete na stránke: www.theduluthmodel.org/training/wheels.html

Obrázok 2. Kruh moci a kontroly

1.3 Dôsledky a vplyv domáceho násilia na ženy a deti

V dôsledku prežitého násilia obeť domáceho násilia a ich deti môžu čeliť krátkodobým i dlhodobým následkom. Domáce násilie vedie k fyzickej, psychickej ujme, k strate materiálnych statkov a zníženej kvalite života. Závažnosť vplyvu domáceho násilia závisí od osobných predpokladov (napr. predošlá skúsenosť s násilím, nedostatočná životaschopnosť, nízka sebadôvera a schopnosť zvládania stresu a násilia) a od spoločenských predpokladov (napr. prítomnosť detí, prijatá pomoc, spoločenská izolácia, stupeň nebezpečnosti páchatela, prístup k službám). Tieto faktory buď uľahčujú, alebo naopak sťažujú schopnosť obeť prelomiť cyklus násilia. Bez ohľadu na svoju úlohu v reakčnom a podpornom mechanizme by si profesionáli a profesionálky pracujúci s domácim násilím mali uvedomovať vplyv rôznych foriem rodovo podmieneného násilia, vrátane domáceho násilia, na ženy a ich deti. Preto sa treba vyhýbať neprofesionálnemu a škodlivému prístupu k obetiam (napr. sekundárnej viktimizácii⁴). Nižšie vysvetľujeme niektoré z ničivých vplyvov domáceho násilia na život obeť.

Fyzický vplyv

Fyzická ujma v dôsledku násilia môže zahŕňať ktorúkoľvek z nasledovných foriem: modriny a škrabance, tržné rany a odreniny, poranenia brucha alebo hrudníka, zlomené kosti či zuby, poškodenie zraku a sluchu, poranenie hlavy, pokus o uškrtenie, poranenia chrbta a krku.⁵ Následky nie sú spojené len s priamymi údermi či útokmi. Oveľa častejšie sa vyskytujú ochorenia označované ako „funkčné poruchy“ alebo „stavy spojené so stresom“. Patrí medzi ne syndróm dráždivého čreva / gastrointestinálne príznaky, fibromyalgia, rôzne druhy syndrómu chronickej bolesti a zhoršenie astmy. Zo štúdie Svetovej zdravotníckej organizácie⁶ vyplýva, že v porovnaní so ženami, ktoré násilie nezažili, ženy, ktoré násilie zažili (bez ohľadu na to kedy), dvakrát častejšie uvádzajú, že majú podlomené zdravie a trpia fyzickými a psychickými zdravotnými problémami.

Vplyv na psychiku

Psychická ujma môže mať okrem uvedených poškodení ničivé dôsledky na stav mysle ženy. Ženy dokážu opätovne nadobudnúť kontrolu nad svojím životom a posunúť sa vpred, ak im je poskytnutá pomoc, podpora a dôvera. Riešenie psychologických dôsledkov násilia nie je len vecou zodpovednosti psychológov. Na zvýšenie efektivity práce s takýmito prípadmi si musia orgány činné v trestnom konaní (ďalej „OČTK“) a súdy tiež uvedomiť, aký je psychický a emocionálny dosah násilia. Obrázok 3 uvádza rozsah možných následkov domáceho násilia na duševné zdravie obeť-ženy.

- **Obrázok 3. Psychické dôsledky domáceho násilia na ženách⁷**

⁴ Vyčerpávajúce vysvetlenie sekundárnej viktimizácie a toho, čo by mala mať na zreteli polícia a súdnictvo, sa nachádza v Časti 1.D o Mýtoch a stereotypoch.

⁵ Heise L, Garcia Moreno C. Violence by intimate partners (2002). In: Krug EG et al., (eds). World report on violence and health. Ženeva, Svetová zdravotnícka organizácia. 87–121.

⁶ Garcia-Moreno C. et al. (2005) WHO multi-country study on women's health and domestic violence against women: initial results on prevalence, health outcomes and women's responses. Ženeva: Svetová zdravotnícka organizácia.

⁷ Autorom ilustrácií v grafoch je výtvarník Alberto Giuseppini. Predstavujú tri štádiá násilia. Majiteľ obrazov povolil reprodukciu obrazov v tejto príručke.

Dôsledkom násilia sa obeť môžu stať voči iným osobám aj agresívne. To treba mať na zreteli najmä v prípade násilia na deťoch a iných rodinných príslušníkoch. Agresívne a násilné správanie je indikátorom vyčerpania, pocitu bezmocnosti, strachu a zúfalstva. Profesionáli a profesionálky, ktorí dokážu rozpoznať príčiny takéhoto správania, by nemali obeť obviňovať alebo spochybňovať jej hodnovernosť. Naopak, mali by postupovať opatrne a byť obeť skôr oporou. Agresia totiž robí obeť zraniteľnejšou a zvyšuje riziko reviktimizácie.

Obviňovanie obetí, seba obviňovanie a znižovanie hodnovernosti podporujú domnienku, že obeť sú zodpovedné za správanie páchateľa. Realita je však presne opačná. Je to práve páchateľ, kto dlhodobo vystavuje obeť psychickému násiliu, tvrdiac, že je bezcenná, hlúpa, núti ho reagovať sebe vlastným spôsobom – bitkou, urážkami alebo vyčleňovaním obete, lebo je to jej chyba, zaslúži si to, nekonala tak, ako „mala“, neurobila, nepovedala, čo „mala“.

Inokedy páchatelia jednoducho násilné správanie popierajú. Tvrdia, že žena si vymýšľa, lebo je pomätená, nestabilná, alebo ho chce využiť napríklad pri rozvoze, aby získala dieťa do opatery, či pre finančný prospech. Páchatelia môžu dokonca tvrdiť, že si to všetko vymýšľa len preto, aby ospravedlnila svoj mimomanželský vzťah.

Okrem páchateľa sú to aj priatelia, príbuzní, dokonca polícia, prokuratúra či súdy, kto má sklon nevedomky obeť obviňovať. Keď napríklad ženy ohlásia násilie roky po tom, čo ho zažili a neohlásili, alebo páchateľa opustili, spomínané osoby sa môžu pozastaviť nad tým, prečo žena naďalej zotrvala

vo vzťahu s páchatelom. Môžu jej klásť napríklad nasledovné otázky: „Prečo ste neodišli?“ „Čo ste mu urobili?“ „Čo ste mu povedali, čo ho tak rozčúlilo?“

Sebaobviňovanie v spojení s obviňovaním obete okolím vedie k strate nádeje a bagatelizovaniu alebo zdôvodňovaniu toho, čo sa stalo. Keď sa páchatel ospravedlní, obeť sa môže rozhodnúť nepodať trestné oznámenie alebo ho vziať späť. Obete majú sklon bagatelizovať alebo protirečiť si a konať rozporuplne. Môžu napríklad kontaktovať páchatela, alebo sa s ním stretnúť, hoci už bolo vydané neodkladné opatrenie. Niektoré obete páchatela opúšťajú, no potom sa k nemu vrátia a žijú s ním. Tomuto javu sa venuje „teória naučenej bezmocnosti“, ⁸ podľa ktorej po pokuse o prelomenie cyklu násilia a zlyhaní nadobúda obeť presvedčenie, že všetko bolo zbytočné. Obeť je teraz slabšia, izolovanejšia, frustrovanejšia a bez nádeje. Žiaľ, veľmi málo predstaviteľov bezpečnostných zložiek pozná, alebo dokonale rozumie týmto mechanizmom, a tak takéto trestné činy/protiprávne konanie podceňujú. V každom výcviku preto treba vysvetľovať dynamiku domáceho násilia, ktorú musia účastníci a účastníčky plne pochopiť.

Násilie môže viesť k zvýšenej izolácii od rodiny a priateľov, ktorí netušia, čo sa deje. Páchatel sa snaží presvedčiť ich, ako aj profesionálov, aká nespoľahlivá je jeho partnerka, spochybňujúc jej hodnovernosť.

Ak je žena nútená v dôsledku násilia odísť zo zamestnania a obmedziť kontakt s kolegami, zvýši to moc a kontrolu páchatela nad ňou a následne aj riziko reviktimizácie. Je to uzavretý kruh: čím je žena bezmocnejšia a izolovanejšia, tým sa páchatel cíti silnejší a mocnejší. Tento cyklus možno našťastie prelomiť – polícia a súdny systém tu zohrávajú kľúčovú úlohu.

Dôsledky násilia môžu pre ženu predstavovať aj prekážku **ukončiť** vzťah. Obmedzujú tiež jej schopnosť identifikovať riziko a chrániť seba i deti. Okrem fyzického a psychického vplyvu násilia existujú ďalšie dôvody, prečo žena „len tak neodíde“: nedostatok iných možností, ekonomická závislosť, malé deti, spoločná starostlivosť o dieťa, status migranta, neovládanie jazyka alebo neznalosť zákonných práv v krajine pobytu, nezamestnanosť a nedostatok služieb v krajine pobytu. Všetky tieto príčiny môžu byť tiež dôsledkom násilia, prehlbujúcej sa izolácie, strachu, a zároveň zvyšovania moci páchatela.

Vplyv na deti

Keď hovoríme o domácom násilí na deťoch, hovoríme o rôznych formách násilia, ktoré na ne vplýva. Najčastejšou formou je násilie páchané mužom (zväčša otcom dieťaťa) na svojej partnerke (obvykle matke dieťaťa/detí). V domácom prostredí sa však môžu vyskytovať aj iné formy naplňajúce definíciu „domáceho násilia“ podľa Istanbulskeho dohovoru.

⁸ Janoff-Bulman, R., & Brickman, P. (1982). Expectations and what people learn from failure. In N. T. Feather (Ed), Expectations and actions: Expectancy-value in Psychology. Hillsdale, NJ, Erlbaum.

Deti môžu byť vystavené násiliu voči súrodencom, starým rodičom či inej osobe v domácnosti. Viacnásobné vystavenie násiliu popri priamom násilí na dieťaťi sa nazýva „polyviktimizácia”.⁹ Keď sa násilia dopúšťa osoba, ktorú dieťa miluje a ktorej dôveruje, vplyv je nielen krátkodobý (strach, úzkosť, poruchy spania a príjmu potravy, atď.), ale oveľa hlbší - ovplyvňuje možnosť dieťaťa vyrastať v bezpečnom a chránenom prostredí a vytvárať si pozitívne a bezpečné vzťahy. Mnohé štúdie potvrdili negatívny vplyv domáceho násilia na deti, ktoré žijú v takýchto rodinách.¹⁰ Deti môžu byť vystavené násiliu buď priamo (primárne obeť) alebo nepriamo (sekundárne obeť). Aj keď nie sú priamymi svedkami násilia, sú mu vystavené, uvedomujú si ho a sú ním negatívne ovplyvnené.

V prípade násilia v intímnych vzťahoch zvyknú ženské obeť podceňovať jeho dôsledky na deti. Veria, že deti si násilie ani neuvedomujú. Tvrdia, že útoky sa stali v ich neprítomnosti – keď boli v škole, spali alebo boli vo vedľajšej izbe. Toto je často obranný / ochranný mechanizmus. Žena sa nechce konfrontovať s tým, čo sa naozaj deje, ani uznať ujmu, ktorú násilie spôsobuje nielen jej, ale aj jej potomkom. Pre tieto deti to predstavuje ďalšie bremeno: nielenže majú otca, ktorý je násilný voči matke (spôsobuje im tak doma strach a úzkosť a predstavuje nebezpečenstvo), ale ich matka môže byť depresívna a frustrovaná, a nie je schopná chrániť ich a starať sa o ne tak, ako by mala.

Rozsah a závažnosť dôsledkov domáceho násilia na deťoch tiež závisí od veku, ochranných faktorov, životaschopnosti dieťaťa/detí¹¹ a od toho, či dieťa/deti v násilnom prostredí zotrávajú/jú.

- Uvádžame možné prejavy vystavenia domácemu násiliu:
 - ✓ úzkosť a depresia, utiahnutosť od rovesníkov;
 - ✓ porucha spánku a nočné mory alebo opätovné prežívanie udalosti v spomienkach (tzv. „flashbacks”);
 - ✓ časté ponosovanie sa na fyzické prejavy, napr. bolesť žalúdka;
 - ✓ nočné pomočovanie;
 - ✓ detinské správanie (regresívne prejavy);
 - ✓ šikanovanie, prenasledovanie v škole, záškoláctvo;
 - ✓ zlé výsledky v škole;
 - ✓ znížené vnímanie vlastnej hodnoty;
 - ✓ sebaobviňovanie za násilie;
 - ✓ porucha príjmu potravy.

Pri riešení takýchto prípadov si musí polícia, súdny systém a sociálne služby plne uvedomovať devastačný vplyv domáceho násilia, čo im pomôže lepšie pochopiť reakcie detí a konať so zreteľom na ich potreby. Netreba zabúdať, že samotné deti môžu násilie bagatelizovať a popierať, alebo môžu mať protichodné pocity.

Pri rozhovore s políciou deti nemusia cítiť potrebu byť na strane jedného z rodičov, alebo môžu byť na strane páchatela. Ako sme už uviedli, deti môžu aj popierať, že k násiliu vôbec došlo, alebo poskytnúť

⁹ Finkelhor, D. Ormrod R. K., Turner H. (2007). Poly-victimization: A neglected component in child victimization, *Child Abuse and Neglect*, 31, 7-26.

¹⁰ Okrem iných: <http://www.apa.org/pubs/books/4317253.aspx>

¹¹ Životaschopnosť je definovaná ako schopnosť čeliť účinku negatívnych vplyvov a obnoviť pôvodný stav.

nepresné informácie. Z obavy, aby sa násilný rodič nedostal do väzenia, alebo aby im nezabil matku môžu dokonca vystupovať proti polícii, správať sa nepokojne až agresívne. Páchateľ mohol dieťaťu pohroziť, že ak prehovorí, alebo zaujme niečiu stranu, ublíži matke. Tieto deti musia chrániť najmä tí, kto majú na to možnosti a právomoc.

Práca s deťmi vystavovanými domácemu násiliu si vyžaduje opatrnosť a odbornosť. Z tohto hľadiska a v súlade s Pokynmi Rady Európy o súdnictve priaznivom k deťom,¹² ukladá Istanbulský dohovor zmluvným stranám povinnosť poskytovať špeciálnu ochranu detským obetiam a svedkom vo všetkých štádiách vyšetrovania a súdneho konania (článok 56). Deti sú oveľa zraniteľnejšie a je pravdepodobnejšie, že budú zastrašované, ak majú na súde čeliť páchateľovi. Keď deti v dôsledku domáceho násilia prichádzajú do kontaktu so súdnym systémom, základným princípom musí byť záujem dieťaťa. V ideálnom prípade by deti nemali byť vypočúvané na súde, ale vo vyhradenej miestnosti a ak treba, prostredníctvom detského psychológa.

Ak je páchateľ otcom dieťaťa, polícia a súdny systém musia zvážiť, do akej miery je nevyhnutné svedectvo dieťaťa, respektíve či bude spoľahlivé, keďže dieťa ho môže vnímať ako zradu rodiča. V prípade extrémnej formy domáceho násilia či vraždy partnerky treba deti odovzdať do pestúnskej starostlivosti alebo detského domova - napríklad ak bola matka zavraždená a otec je vo väzení, či spáchal samovraždu. Tu ide o ničivý dôsledok, ktorý sa veľmi podceňuje.¹³ Ako sme už uviedli, akékoľvek konanie a rozhodnutie musí byť prijaté v najlepšom záujme dieťaťa.

1.4 Mýty a prekážky pri práci s násilím na ženách a s prípadmi domáceho násilia: spochybnenie predstáv a stereotypov

Kľúčové princípy

- ✓ Mýty o domácom násilí sú nesprávne predstavy založené na predsudkoch a stereotypoch.
- ✓ Mýty o domácom násilí indikujú nedostatočné vzdelanie a profesionalitu.
- ✓ Mýty negatívne ovplyvňujú pracovný výkon a spokojnosť obete a bránia jej spolupracovať s orgánmi činnými v trestnom konaní a súdmi.

Existuje mnoho mýtov a stereotypov o domácom násilí a jeho dôsledkoch, ktoré môžu mať vážny negatívny vplyv na podporu a ochranu poskytovanú obetiam. Tieto mýty vedú k *sekundárnej viktimizácii*. Spoločnosť a médiá často ešte umocňujú falošné uzávery, ktoré nie sú potvrdené dôkazmi

¹² https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=09000016804b2cf3

¹³ Viac v európskom projekte: www.switch-off.eu

či výskumom.¹⁴ Preto treba, aby si profesionáli a profesionálky, ktorí sú v kontakte s obeťami, uvedomovali a poznali svoje postoje a vnímanie násilia na ženách. Tým predídu ďalším ujmom a utrpeniam. V niektorých prípadoch sa stereotypy a mýty odstraňujú ťažko, a to i napriek tomu, že sú konfrontované s dôkazmi potvrdzujúcimi opak.

Akonáhle si ľudia uvedomia, že ide o mýty, zväčša nepodložené realitou, prečo vznikajú a čo pravdepodobne naznačujú, môžu sa im venovať, odstrániť ich, alebo aspoň zmierniť. Nadovšetko dôležité je, aby profesie, ktoré sa venujú prípadom domáceho násilia, neboli pri výkone svojej práce, v rozhodovaní a konaní ovplyvňované takzvanými „mimoprávnymi“ faktormi, stereotypmi a predsudkami.¹⁵

Mýty môžu tiež spôsobovať *sekundárnu viktimizáciu*. Dochádza k nej, keď namiesto toho, aby sa k obeti pristupovalo s úctou, dôverne a profesionálne, je obeť vnímaná ako nehodnoverná či zveličujúca. K sekundárnej viktimizácii môže dôjsť, keď OČTK a zástupcovia justície, ako aj ďalších profesií nesprávne uchopia roly: namiesto toho, aby boli nápomocní, objektívni a obeť poskytli pocit uvoľnenia a bezpečia, spochybňujú jej konanie alebo hodnovernosť. Sekundárnej viktimizácii možno predchádzať tak, že sa budeme venovať a spoznávať najbežnejšie stereotypy a mýty týkajúce sa domáceho násilia a jeho dynamiky.

Aby sa dalo účinne bojovať proti mýtom a predsudkom, treba mať vytvorený systém vzdelávania a pravidelne ho realizovať. Žiaden výcvik však nebude účinný, ak tí, kto sú privolaní na pomoc obetiam nie sú braní na zodpovednosť za svoje konanie a relevantné orgány nemonitorujú políciu a súdny systém v súvislosti s pochybeniami, ktoré môžu viesť k sekundárnej viktimizácii.

Mýty a fakty o násilí na ženách

Tvrdenie: *Násilie na ženách a najmä domáce násilie v intímnych vzťahoch sú zriedkavé.*

Odpoveď: **Nepravda.** Podľa štúdie, ktorú vypracovala Agentúra Európskej únie pre základné práva (FRA) v roku 2014,¹⁶ v priemere jedna zo štyroch žien na Slovensku zažila zo strany svojho súčasného alebo bývalého partnera fyzické, psychické alebo sexuálne násilie. Polovica z týchto obetí utrpela extrémne formy násilia, vrátane usmrtenia. Týchto skutkov sa dopúšťajú partneri alebo bývalí partneri. Obete však len zriedka násilie ohlasujú - pre strach z odplaty, stigmatizáciu, odsudzovanie, neznalosť, čo robiť a na koho sa obrátiť a vieru, že páchateľ sa zmení.

¹⁴ Baldry, A. C., Pagliaro, S. (2014) Helping Victims of Intimate Partner Violence: The Influence of Group Norms Among Lay People and the Police, *Psychology of Violence*, 4(3), 334-347.

¹⁵ Baldry, A.C. (1996). Rape victims' risk of secondary victimization by police officers. *Issues in Criminology and Legal Psychology*, 25, 65-68.

¹⁶ http://fra.europa.eu/sites/default/files/fra-2014-vaw-survey-at-a-glance-oct14_sk.pdf

Tvrdenie: *Domáce násilie a násilie na ženách všeobecne sa týka len chudobných a nedostatočne vzdelaných žien, alebo príslušníkov etnických menšín a migrantiek.*

Odpoveď: **Nepravda.** Domáce násilie a násilie na ženách sa týka žien každej spoločenskej vrstvy, či sú bohaté alebo chudobné, vzdelané/nevzdelané, bez ohľadu na štatút migrantky, náboženstvo, sexuálnu orientáciu a etnicitu. Pôvod páchatelov je rovnako rôznorodý. Násilie na ženách páchajú aj profesori, lekári, sudcovia, dokonca aj policajti. Hoci chudoba a nízke vzdelanie môžu vznik násilia ovplyvniť, násilný čin predstavuje vedomé rozhodnutie bez ohľadu na individuálny či spoločenský status.

Tvrdenie: *Násilie medzi partnermi je súkromná záležitosť.*

Odpoveď: **Nepravda.** Väčšina trestných poriadkov považuje násilie medzi dvoma jednotlivcami za trestný čin a nerozlišuje medzi tým, či je intímneho charakteru alebo nie. Niektoré právne systémy považujú skutočnosť, že ide o násilie páchané v súkromí za priťažujúcu okolnosť, pričom prevencia a riešenie sú zodpovednosťou spoločnosti a komunity.

Tvrdenie: *Násilie sa vyskytuje u ľudí, ktorí užívajú drogy a alkohol.*

Odpoveď: **Nepravda.** Drogy a alkohol môžu zvýšiť riziko a znížiť sebakontrolu niektorých násilných osôb, ale násilie nespôsobujú. Násilní muži sú takými bez ohľadu na to, či sú intoxikovaní, hoci drogy a alkohol možno považovať za rizikové faktory. Páchatelia i obeť sa môžu na ne odvolávať, aby násilie zdôvodnili či ospravedlnili. Drogy a alkohol však nie sú príčinou násilia.

Tvrdenie: *Ženy aj muži sú násilní v rovnakej miere.*

Odpoveď: **Nepravda.** Domáceho násilia sa dopúšťajú partneri na svojich partnerkách neporovnateľne častejšie ako naopak (95 % vs. 5 %). Spory ohľadom týchto údajov vznikajú preto, že ženy často použijú násilie na partneroch ako reakciu či obranu proti násiliu. Niektoré ženy môžu dokonca dospieť až k zabitiu partnera. Medzinárodné prieskumy ukázali, že údajný egalitárnsky podiel násilia medzi mužmi a ženami pochopíme lepšie, keď položíme ženám otázku, kto násilie inicioval a čo sa stalo. To nevylučuje, že treba riešiť akúkoľvek formu domáceho násilia, vrátane násilia na mužoch, ktorí sa môžu cítiť zahanbení a negatívne vnímaní.

Tvrdenie: *Ak aj dochádza k násiliu vo vzťahu, ide o izolované udalosti.*

Odpoveď: **Nepravda.** Každú jednu udalosť násilia treba riadne vyšetriť a v prípade potreby stíhať. Dotknutým osobám treba poskytnúť pomoc a podporu. Domáce násilie však môže predstavovať vzorec prebiehajúceho fyzického, psychického, sexuálneho alebo ekonomického násilia (3(b) Istanbulského dohovoru). Domáce násilie charakterizuje cyklus násilia pozostávajúci zo zastrasovania a ponížovania, vyhrážania sa, útokov, ovládania, oslabenia a zníženia sebadôvery obeť. Domáce násilie charakterizuje frekvencia a závažnosť konania, ktoré vystavuje obeť vyššiemu

riziku. Je veľmi nepravdepodobné, že páchateľ s násilím prestane, keďže neverí, že jeho konanie je nesprávne.

Tvrdenie: *Domáce násilie je dôsledkom problémov s psychickým zdravím, násilní muži sú chorí.*

Odpoveď: **Nepravda.** Hoci psychické zdravie, psychiatrická porucha alebo porucha osobnosti zohrávajú pri násilí určitú úlohu a považujú sa za rizikové faktory, väčšina mužov, ktorí sú voči ženám násilní, alebo svoju partnerku dokonca usmrťia, je považovaná za psychicky zdravých. Svoje konanie si uvedomujú a myslia si, že ich správanie je „normálne“, keďže je pre nich normálne ženy ponižovať. Ženy považujú za menejcenné, s inými emóciami, ako majú muži. Preto ich násilie neovplyvní.¹⁷

Tvrdenie: *Muži sú násilní, lebo ako deti boli zneužívaní.*

Odpoveď: **Nepravda.** Vystavenie domácejmu násiliu v detstve alebo skutočnosť, že bol niekto priamo detskou obeťou násilia a zneužívania predstavuje ničivú skúsenosť, ktorá môže zanechať dlhodobé následky. V ôsmich z desiatich prípadov boli násilní muži sami v detstve zneužívaní, respektíve obeťou násilia.¹⁸ Byť detskou obeťou násilia a zneužívania zvyšuje riziko replikovania tohto správania. Nazýva sa to medzigeneračný prenos násilia (intrageneračná transmisia násilia).¹⁹ Avšak väčšina detí žijúcich v násilnom prostredí je veľmi životaschopných, alebo má dobrý vzťah aspoň s jedným z rodičov či príbuzných a v budúcich vzťahoch sa nestane násilnými. Tieto zraniteľné deti treba preto chrániť a čo najrýchlejšie ich vymaniť z násilného prostredia, aby neboli vystavené negatívnemu vzoru. Pokiaľ je to možné, dieťaťu treba vytvoriť bezpečné prostredie a starostlivosť by mu mal poskytovať nenásilný rodič.

¹⁷ Baldry, A. C., Pagliaro S. & Pacilli. G (2014). She's not a Person, She's Just a Woman! Infra-humanization and Intimate Partner Violence. *Journal of Interpersonal Violence, online-first*, 1-16, DOI: 10.1177/0886260514540801

¹⁸ Widom C.S. (1989), [Does violence beget violence? A critical examination of the literature], *Psychological Bulletin*, 106, 3-28.

¹⁹ Widom C.S. (1989). The cycle of violence, *Science*, 244, 160-166.

Tvrdenie: *Ak by ženy boli naozaj zneužívané a naozaj chceli odísť, urobili by tak.*

Odpoveď: **Nepravda.** Vystavenie domácejmu násiliu, bez ohľadu na závažnosť, početnosť a dĺžku trvania násilia, neznamená, že partnerka nevyhnutne opustí partnera. Sú spoločenské a individuálne faktory, ktoré tomuto kroku môžu brániť. Ako ukazuje cyklus násilia, násilie nie je neustále. Násilný partner sa pohybuje medzi hrozbami a útokmi, ospravedlňovaniami a sľubmi, čím udržiava obeť v stave napätia, neistoty, strachu a nádeje. Násilní partneri môžu byť milujúci, pozorní a dokážu dosiahnuť odpustenie. To bráni plánu ženy na odchod. Ak obeť útočníka opustila, môže sa k nemu vrátiť. Žiaľ, je to len taktika páchatela. Akonáhle sa žena pokúsi vyslobodiť spod kontroly, cyklus zneužívania sa bude špirálovito riadiť tými istými vzorcami a zakaždým sa bude zhoršovať. Žena čelí častejším vyhrážkam a postupne sa stáva depresívnejšou, osamelou, má pocit viny, je bezmocná a zahanbená. Ostatní členovia komunity môžu byť do veci zaangažovaní, alebo o páchanom násilí dokonca vedieť. Avšak namiesto toho, aby niečo urobili, ďalej zvyšujú izolovanosť obeť. Obeť často neopúšťa násilného partnera pre nedostatok iných možností, sociálnej a ekonomickej podpory, kvôli nezamestnanosti alebo bytovej otázke. Žien, ktoré zažívajú domáce násilie a neopúšťajú toto prostredie sa treba spýtať, či sa obávajú dôsledkov vyplývajúcich z ich potenciálneho odchodu. Výskumy ukazujú, že u násilných mužov je vyššia pravdepodobnosť partnerku zabiť, keď vzťah ukončila, pokúsila sa ho ukončiť alebo keď spomenula odlúčenie.

Tvrdenie: *Keď je muž násilný, je tomu tak preto, lebo mu na žene záleží. A ženy to majú rady. Keď sa muž takto správa, cítia sa dobre.*

Odpoveď: **Nepravda.** Násilie je opak lásky a úcty. Konflikty sa môžu vyskytnúť v každom vzťahu. Konflikt však nie je to isté ako násilie.

Tvrdenie: *Časom a trpezlivosťou sa všetko na dobré obráti a násilie sa skončí.*

Odpoveď: **Nepravda.** Násilie neskončí samo od seba, pokiaľ sa násilník sám nerozhodne prestať. K takej situácii však dochádza zriedkakedy. Práve naopak, časom násilie nabíra na sile, frekvencii a stáva sa čoraz nebezpečnejším. Násilník má pocit, že je nepremožiteľný, lebo ho nik neberie na zodpovednosť. Čím skôr sa cyklus násilia zastaví, tým menšie škody napácha a zníži sa aj cena, ktorú treba za tieto škody zaplatiť. Úsilie o mediáciu, podcenenie závažnosti násilného činu, dokonca aj takého, ktorý nezanechá modriny, môže byť veľmi nebezpečné. Násilní muži pôsobia navonok inak, než akí v skutočnosti sú. Súdy, polícia a prokuratúra si to musia uvedomovať a byť obozretní.

Tvrdenie: *Násilie je chyba žien / ženy provokujú násilie.*

Odpoveď: **Nepravda.** Nik si nezaslúži byť zneužívaný či viktimizovaný. Ak sa aj vyskytnú prípady, keď sa ženy správajú tak, že to muži považujú za urážlivé alebo útok na ich mužskú hrdosť, neospravedlňuje, ani nevysvetľuje to násilné činy. Väčšina násilníkov, keď sú prichytení, prenáša zodpovednosť na obeť, snažiac sa pôsobiť tak, akoby tomu nemohli zabrániť. Tento náhľad na vec podporujú aj bežné spoločenské normy. Podľa Teórie spravodlivého sveta²⁰ „zlé veci sa stávajú zlým ľuďom“. Preto zvykneme viniť tých, ktorí trpia a prežívajú bolesť.

Tvrdenie: *Keby muži boli voči svojim partnerkám naozaj násilní, by boli takí vždy. No v skutočnosti sú to dobrí chlapi, ako tvrdia ich priatelia a kolegovia.*

Odpoveď: **Nepravda.** Muži páchajúci fyzické a psychické násilie sú si dobre vedomí svojho konania. Spravidla sú veľmi chytrí, aby okolitému svetu dokázali, že ich žena si vymýšľa alebo zveličuje. Sú ako chameleón – menia sa oportunisticke a manipulatívne. Nie všetci útočníci spadajú do tejto typológie²¹, je však veľmi bežná. Schopnosť meniť správanie a postoje používajú násilníci na zneistenie svojich partneriek. Tým, že ukazujú svoju druhú tvár, ženy dúfajú, že tá milá a šarmantná stránka je tá skutočná a ozajstná, a podceňujú tú odvrátenú. Pre obeť je to nadovšetko rizikové a zvyšuje to jej zraniteľnosť.

Tvrdenie: *Nemá zmysel ženám pomáhať, lebo sa vždy vrátia k páchatelovi.*

Odpoveď: **Nepravda.** Ženy, ktoré zažili násilie nie sú masochistky. Ak sa aj k násilníkovi vrátia, tak preto, lebo nenašli dostatočnú pomoc. Zistili, že je oveľa ťažšie samostatne konať a rozhodovať sa, než nejako ísť ďalej a ticho trpieť. Ak sa polícia alebo súdy stretnú s prípadom ženy, ktorá sa vrátila k páchatelovi, nemali by si to vysvetliť ako dôkaz, že páchatel sa naozaj zmenil: takýchto prípadov je veľmi málo. Naopak, mali by sa pýtať, čo zlyhalo pri ochrane obete. Namiesto jej obviňovania by s ňou mali spolupracovať a spoločne identifikovať, čo naozaj potrebuje z hľadiska ochrany. Nik sa neteší životu v násilí, utrpení, očierňovaní, izolácii a strachu. Všetci majú nárok, aby ich práva boli rešpektované. Štát to je zodpovedný zabezpečiť bez rozdielu pohlavia, rodu, etnicity či náboženstva. Treba si uvedomiť, že ženské obete môžu byť zraniteľnejšie.

²⁰ Lerner (1980). The Belief in a Just World: A Fundamental Delusion. Plenum: New York.

²¹ Holtzworth-Munroe A., Stuart G.L. (1994), Typologies of male batterers: Three subtypes and the differences among them], *Psychological Bulletin*, 116, 476-487.

1.5 Faktory rizika a zraniteľnosti

Kľúčové koncepty

- ✓ Niet príčiny pre domáce násilie v intímnych vzťahoch.
- ✓ Násilné správanie u mužov ovplyvňujú niektoré statické a dynamické rizikové faktory, čím sa zvyšuje pravdepodobnosť recidívy.
- ✓ Faktory rizika a zraniteľnosti môžu polícii a súdom pomôcť pri prevencii recidivizmu.

Násilie na ženách, konkrétne domáce násilie nemožno vysvetliť na základe jednotlivých faktorov. Nedá sa povedať, ktoré z faktorov ovplyvňujú násilné správanie v aktuálnom či bývalom vzťahu. Výskumy však ukázali, že ak sa vyskytne **niekoľko individuálnych, vzťahových, komunitných a spoločenských črt** a okolností, je **vyššia pravdepodobnosť** výskytu alebo opakovania násilia na ženách, najmä na partnerkách.

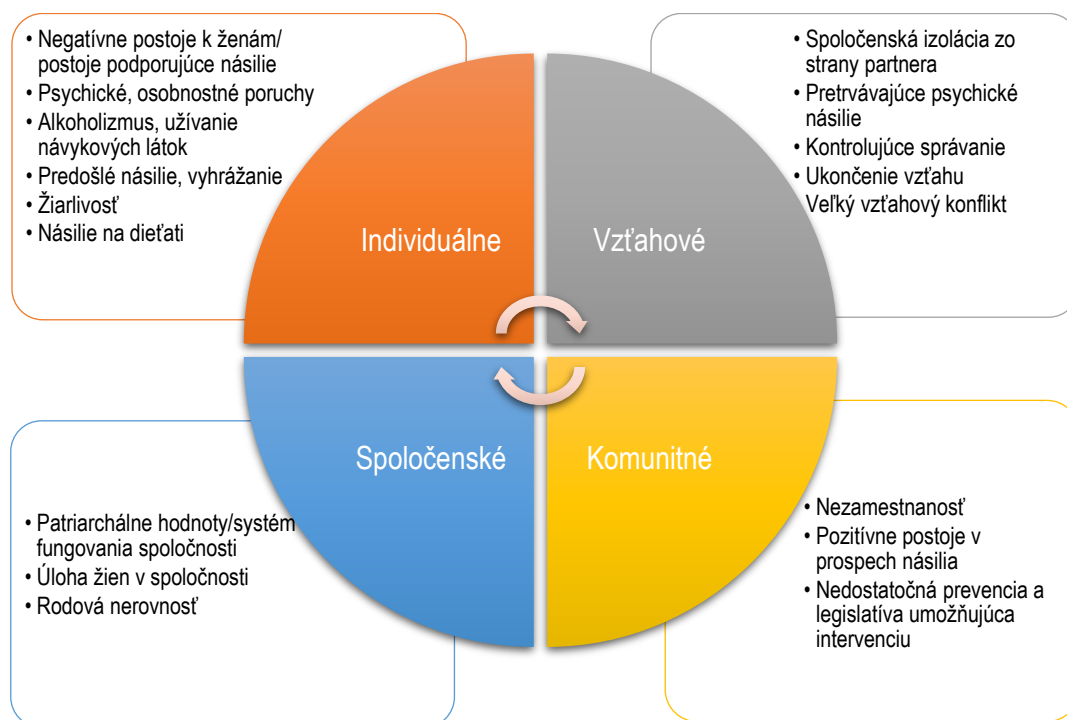
Zo **socio-ekologického modelu**²² jasne vyplýva, že násilie nevysvetľuje jediný faktor, ale len kombinácia faktorov. Poznáme niekoľko ekologických úrovní rizikových faktorov: ontogenetické (individuálne), mikrosystémové (vzťahové), mezosystémové (komunitné) a makrosystémové (spoločenské). [Pozri obrázok 4].

Rizikový faktor je príznačný na ktorejkoľvek úrovni (individuálnej, vzťahovej, komunitnej a spoločenskej). Jeho prítomnosť zvyšuje pravdepodobnosť vzniku alebo opakovania násilia. Absencia rizikového faktora nevylučuje riziko, no znižuje pravdepodobnosť jeho výskytu. Využitie tohto prístupu zo strany polície, trestného a občianskeho práva môže prispieť k širšiemu chápaniu komplexného charakteru domáceho násilia, a tým k lepšiemu zvládaniu protiprávneho konania.

Niektoré rizikové faktory sú **statické** – časom sa nemenia (napr. násilie na deťoch, predošlé násilie), iné sú **dynamické** (napr. užívanie návykových látok, nezamestnanosť) a časom sa môžu meniť. Na druhej strane sú faktory **zraniteľnosti**, ktoré sa spájajú so ženou/obeťou, s jej osobnou situáciou a kontextom. Faktory zraniteľnosti uľahčujú útočníkovi páchať násilie. Rizikové faktory nevysvetľujú, prečo je muž násilný, ani nepredpovedajú, čo sa stane v budúcnosti. Umožňujú nám pochopiť, za akých okolností bol muž násilný, či je obeť vystavená riziku reviktimizácie, alebo dokonca zabitia (smrteľné násilie) [Obrázok 4].

²² Bronfenbrenner, U. (1986). Ecology of the family as a context for human development: Research perspectives. *Developmental Psychology*, 22(6), 723–742.

Obrázok 4. Rizikové faktory domáceho násilia a jeho recidívy podľa socio-ekologického rámca²³

²³ <http://www.cdc.gov/violenceprevention/overview/social-ecologicalmodel.html>

Tento model umožňuje odborníkom už vyše dve desaťročia strategicky posudzovať riziko recidívy, uplatňovať stratégiu manažmentu rizík a plánovať bezpečie pre obeť. Tento model je o. i. nápomocný pre príslušníkov a príslušníčky orgánov činných v trestnom konaní, aby:

- ✓ pomáhali pri vysvetľovaní a eliminácii podceňovania závažnosti rizík;
- ✓ neprehliadali varovné signály;
- ✓ zvyšovali bezpečie obeť a koordináciu práce príslušných inštitúcií.

1.6 Prevalencia a výskyt násillia na ženách na Slovensku

V roku 2008²⁴ bola na Slovensku realizovaná štúdia na vzorke vyše 800 žien zameraná na násillie na ženách. Jej výsledky ukazujú, že 21 % žien zažilo nejakú z foriem alebo kombináciu foriem násillia zo strany súčasných partnerov, pričom v 6 % respondentky považovali toto násillie za vážne. Násillie zo strany bývalých partnerov sa vyskytovalo častejšie, pričom približne 28 % žien malo skúsenosť s násillím páchaným bývalými partnermi, z čoho u 12 % išlo o vážnu formu násillia. Podľa prieskumu je na Slovensku 68 % žien, ktoré zažili niektorú z foriem násillia zo strany muža (s výnimkou intímnych partnerov) (pozri tiež správu WAVE).²⁵

Hoci oficiálne štatistické údaje²⁶ naznačujú pokles vo výskyte znásillnení²⁷ zo 4,3 na 1,7 na 100 000 osôb od roku 2003 do roku 2013, výsledky prieskumu z roku 2014,²⁸ ktorý realizovala Agentúra Európskej únie pre základné práva (European Union Agency for Fundamental Rights, FRA) prinášajú iný obraz. Väčšina obeť násillia na ženách ho nikdy neohlási. Ich prípady sa teda neevidujú. Preto nie je možné presne opísať situáciu, v ktorej sa ženy na Slovensku nachádzajú. 7 % respondentiek uviedlo, že za posledných 12 mesiacov sa stali obeťou niektorej z foriem fyzického alebo sexuálneho násillia zo strany ich súčasného partnera; 2 % z nich zažilo takéto násillie zo strany bývalého partnera. Výsledky tiež ukázali, že 5 % respondentiek bolo obeťou iného muža než svojho partnera, 12 % všetkých žien vo veku od 15 rokov uviedlo, že zažili viktimizáciu (sexuálnu alebo fyzickú) zo strany svojho aktuálneho partnera, 22 % zo strany iného muža než partnera a 34 % zažilo niektorú z foriem násillia (zo strany partnera alebo iného muža než partnera). Podľa prieskumu FRA z roku 2014, 22 % žien nad 15 rokov zažilo nechcené objímanie, dotyky a bozky, pričom 17 % sa stalo obeťou internetového (sexuálneho) obťažovania.

Celonárodný prieskum²⁹ o násillí na ženách, ktorý sa na Slovensku uskutočnil v roku 2008 priniesol ďalšie údaje. Vo väčšine európskych krajín nie je násillie na ženách zriedkavý jav. Spomedzi všetkých

²⁴ Hagemann-White, Prof. Dr. Carol. (2010). Ochrana žien pred násillím: Analytická štúdia výsledkov tretieho kola monitorovania uplatňovania odporúčania Rec (2002) 5 o ochrane žien pred násillím v členských štátoch Rady Európy. [Riaditeľstvo pre ľudské práva a právne záležitosti]. Štrasburg. s. 56. Filadelfiová, Holubová et al., Inštitút pre výskum práce a rodiny, 2008).

²⁵ <http://www.wave-network.org/sites/default/files/05%20SLOVAKIA%20END%20VERSION.pdf>

²⁶ Úrad OSN pre drogy a kriminalitu (UNODC) Assaults, Kidnapping, Robbery, Sexual Offences, Sexual Rape, Total Sexual Violence, 2015

²⁷ Definované pre tieto štatistiky ako „Znásillnenie – znamená pohlavný styk bez platného súhlasu“.

²⁸ http://fra.europa.eu/sites/default/files/fra-2014-vaw-survey-at-a-glance-oct14_sk.pdf

²⁹ Filadelfiová, Holubová et al., Inštitút pre výskum práce a rodiny, 2008

respondentiek 8 % uviedlo, že za posledných 12 mesiacov mali „často alebo neustále“ strach, že sa stanú obeť násilia; 24 % sa bálo „niekedy“. 31 % uviedlo, že za posledných 12 mesiacov „často alebo stále“ obchádzali miesta, kde sa báli, že by sa mohli stať obeť útoku. 32 % zo všetkých respondentiek uviedlo, že poznajú medzi svojimi priateľmi a príbuznými niekoho, kto zažil domáce násilie a 28 % poznalo takéto osoby na pracovisku.

Slovensko sa nenachádza nad ani pod úrovňou výskytu násilia zaznamenaného v iných krajinách. Priemer za 28 členských štátov Európskej únie v súvislosti s fyzickým násilím páchaným partnerom vo veku 15 rokov a vyššie je 20 % (SR 22 %), 7 % pre sexuálne násilie (SR 8 %); 6 % sa týka sexuálneho násilia páchaného iným mužom než partnerom vo veku nad 15 rokov (SR 4 %); 43 % psychického násilia partnerom nad 15 rokov (SR 48 %); 4% fyzického násilia zo strany partnera v priebehu 12 mesiacov pred realizáciou prieskumu (SR 6 %); a napokon 1% sexuálneho násilia zo strany partnera v priebehu 12 mesiacov pred rozhovorom v rámci prieskumu (SR 2 %).

Hoci je násilie na ženách veľmi rozšírené, väčšina prípadov sa nedostane do pozornosti polície alebo iných služieb či inštitúcií. Polícia je informovaná len o 12 zo 100 prípadov domáceho násilia.³⁰ V súvislosti s násilím páchaným iným mužom než partnerom sa tento podiel zvyšuje len minimálne (14 %). Väčšina prípadov zostane neznámych a nezistených. Slovenská polícia a v konečnom dôsledku aj súdy sa preto stretávajú len s malým percentom prípadov. To platí aj pre iné členské štáty EÚ a ostatné krajiny mimo EÚ.

Ak sa má zvýšiť počet podaní a oznámení príslušným orgánom je absolútne nevyhnutné, aby polícia a súdy poskytovali kvalitné a účinné služby. Treba riešiť a znížiť počet nenahlásených, neobjasnených a neukončených prípadov.

1.7 Praktické rady pre poskytnutie pomoci v oblasti TSP práce³¹

Možno ste sa počas svojej praxe neraz stretli s prípadom násilia v partnerských vzťahoch, resp. násilia medzi členmi domácnosti a nevedeli ste, ako bezprostredne zareagovať, koho volať – či políciu alebo kontaktovať sociálno-právnu ochranu detí, alebo naopak obávali ste sa reagovať, lebo ste nemali dostatok informácií o danej situácii. Nasledujúca kapitola má za cieľ poskytnúť základné dôležité informácie a rady, ktoré vám pomôžu zmapovať situáciu v prípade, ak sa vám žena/klientka/obeť zdôverí, že je na nej páchané násilie zo strany partnera. Ide o rady, ako s ňou komunikovať, ako jej poskytnúť základné informácie a prehľad, kde sa môže uchádzať o komplexnejšiu pomoc. Vašou

³⁰ Advokáti ženských práv. Zdroj: <http://www.stopvaw.org/slovakia>

³¹ Spracované na základe informácií z tréningov pre TSP v problematike rodovo podmieneného a domáceho násilia (školili: Christián Havlíček, Jana Jablonická Zezulová, rok 2016) a materiálu kolektívu autoriek: Metodika k poskytovaniu komplexnej podpory a ochrany ženám zažívajúcim násilie a ich deťom. Inštitút pre výskum práce a rodiny, Bratislava 2015. Viac tu, hlavne kapitola 4: http://www.ceit.sk/IVPR/images/IVPR/NP/podpora_prevenie/dokument_metodika_k_poskytovaniu_komplexnej_podpory.pdf

úlohou je teda klientku vypočuť, poskytnúť jej „prvú“ pomoc a podporu a nasmerovať ju ďalej tak, aby sa jej dostalo adekvátnej pomoci zo strany inštitúcií.

Cieľom prvého kontaktu³² je:

- ZORIENTUJTE SA V AKTUÁLNEJ SITUÁCII KLIENTKY

Je pravdepodobné, že obeť násilia sa nikdy so svojou situáciou nezverí priamo. Neočakávajte teda, že budete pomáhať iba v tých prípadoch, kedy za vami klientka príde a rozpovie vám svoj príbeh v štruktúrovanej podobe. Zväčša sa o tom, čo zažíva, dozviete nepriamo (od iných ľudí) alebo v náznakoch od samotnej klientky. Preto je dôležité byť na takéto situácie v rodinách aktívne pripravení a vedieť kľásť otázky. Ak teda máte podozrenie, že sa niečo deje: PÝTAJTE SA. Možno ste prvý človek v živote klientky, ktorý sa chce pýtať, má odvahu to riešiť a pomôcť. Pýtajte sa jednoduché otázky:

Príklady³³:

- Čo sa vám stalo?
- Vidím, že máte modrinu, ublížil vám niekto? (namiesto: Tú modrinu ste si ako spravili? Spadli ste? – Ak sa opýtate priamo, či niekto obeť ublížil, máte šancu sa skôr dopátrať pravdivej odpovede)
- Násilie nemusí na klientke zanechávať viditeľné stopy, alebo ich len jednoducho nevidíte, lebo sú na miestach, ktoré sú zakryté. Rovnako stopy po psychickom násilí si nemusíte vôbec všimnúť. Budte teda voči svojim klientkam všímaví a pýtajte sa aj v prípadoch, ak spozorujete, že nie je v poriadku, niečo ju trápi a pod.
- V prípade, ak o tom klientka *hovorí nechce*, rešpektujte to a ubezpečte ju, že ak sa vám bude chcieť zveriť inokedy, ste k dispozícii. Netlačte na ňu a nenaliehajte. Povedzte, že viete o možnostiach, ako sa dá pomôcť a rozhodnutie nechajte na ňu.
- V prípade, že klientka o tom ďalej *hovorí chce*, vytvorte prostredie, v ktorom bude cítiť, že vám môže dôverovať a kde budete môcť rozobrať jej situáciu podrobnejšie.
- Rozprávajte sa s ňou o tom medzi štyrmi očami, nedovoľte, aby načúvala tretia strana, lebo takto by sa mohli informácie dostať k násilníkovi a vy by ste ešte viac ohrozili bezpečie klientky (a jej detí), ale napríklad aj svoje vlastné bezpečie (a tým ohrozili svoju prácu v komunite, kde pôsobíte).

- ZORIENTUJTE SA V TOM, AKÉ KONKRÉTNE FORMY A VZORCE NÁSILIA PÁCHATEĽ POUŽÍVA

Je potrebné, aby ste sa pýtali jednoduché otázky na konkrétne formy násilia (fyzické, psychické, sociálne, ekonomické, sexuálne):

³² Pod pojmom „prvý kontakt“ sa v tomto prípade myslí, keď dôjde k situácii, že sa vám klientka priamo/alebo aj nepriamo zdôverí, že zažíva násilie. Môže ísť o rôzne situácie, a teda neočakávajte, že klientka vždy za vami príde a povie vám, čo sa jej deje. Často môže ísť o náznaky, ktoré musíte správne identifikovať a vhodne zvolenými otázkami zistiť, čo klientka v skutočnosti zažíva.

³³ Príklady otázok sú orientačné, samozrejme závisí od konkrétnej situácie, v ktorej klientka je, ktoré otázky sa pýtať budete a ktoré nie, resp. čo ďalšie sa budete pýtať, ale v príkladoch sa nevyskytuje. Vždy závisí od daného kontextu a vášho zhodnotenia situácie, predpokladáme však, že na základe vašich skúsenosti v oblasti TSP dokážete prispôbiť tému, komunikačný jazyk aj možnosti vašim klientom a klientkam.

Príklady:

- Bije vás? Ako často sa to deje? (pýtajte sa na viaceré formy fyzického násillia, všímajte si veľmi dôsledne, či sa tam vyskytujú aj veľmi závažné formy ako škrtenie, dusenie, ohrozovanie zbraňou či iným nebezpečným predmetom)
- Nadáva vám? Čo vám presne hovorí? Uráža vás? Ponižuje vás, vydiera?
- Môžete sa voľne pohybovať, chodiť do práce, za kamarátkami? Zamkýňa vás doma? Vyčíta vám, ak niekam chodíte bez jeho prítomnosti? Zamedzuje vám v kontakte s rodičmi, rodinou, kamarátkami? Môžu k vám chodiť návštevy?
- Máte prístup k svojmu účtu? Dostávajú peniaze na vedenie domácnosti? Núti vás predkladať účtenky za každý nákup? Kontroluje vám vaše výdavky, pritom vy nemáte dosah na jeho výdavky? Núti vás zobrať si úver na svoje meno?

Čo sa týka otázok v intímnej oblasti, je dôležité, aby ste sa pýtali obzvlášť citlivo a zareagovali včas v prípade, ak klientka o tejto oblasti hovoriť nechce. Príklady otázok môžu byť nasledovné:

- Nútil alebo núti vás partner k pohlavnému styku a veciam, ktoré robiť nechcete a nie sú vám príjemné?
- Núti vás sledovať porno? Núti vás k styku aj s inými osobami?

Pomôžte klientke identifikovať sa s tým, že partner sa k nej správa násilne. Klientka sa môže snažiť jeho správanie ospravedlniť či vysvetliť. Nie je vašou úlohou rozoberať motívy správania násilníka, jeho povahu či psychologickú výbavu („čo ho k tomu viedlo?, zažil niečo v detstve?, myslíte si, že je to v jeho povahe?, nemal len zlý deň v práci?...“)

Zamerajte sa vždy na konkrétne prejavy správania, aký to má dopad na život klientky a jej detí - namiesto hodnotenia násilníka, aký je a že „vy by ste s ním rozhodne nežili, nestrpeli to na seba“, sa sústreďte na jeho správanie: „čo robí, ako často sa to deje, aké to má dopady na fyzické a psychické zdravie a pohodu celej rodiny“. Takto kladené otázky vám dajú odpovede a ponúknu celistvejší obraz toho, čo sa v rodine skutočne deje – či ide o príležitostné prejavy násillia³⁴, alebo ide o systematické a dlhodobé násillie.

- IDENTIFIKUJTE RIZIKOVÉ FAKTORY NA STRANE PÁCHATEĽA

Každá forma partnerského násillia je nežiaduca, avšak existujú faktory, ktoré sú z hľadiska dôsledkov veľmi nebezpečné a môžu urýchliť závažné poškodenie zdravia, či dokonca smrť. Preto je veľmi dôležité počúvať na konkrétne prejavy správania násilníka³⁵:

- Ako vníma riziko vaša klientka? Ona sama si svojho partnera najlepšie pozná a vie zhodnotiť, ako a kedy sa jej partner správa násilne. Vie vyhodnotiť situáciu z hľadiska ohrozenia zdravia/života seba a jej detí. Je dôležité, aby ste venovali pozornosť jej

³⁴ Nie je naším cieľom zľahčovať akékoľvek prejavy partnerského násillia. Cieľom týchto rád a otázok je skôr ponúknuť scenár na zistenie situácie v rodine a správnu identifikáciu cyklu násillia, ktorý v dlhodobom horizonte a systematickej podobe vedie k závažným dôsledkom na zdraví dotknutých obetí.

³⁵ Opäť závisí od konkrétnej situácie klientky, či využijete ponúkaný set otázok, alebo podľa situácie len niektoré, aby ste si urobili lepší obraz o situácii.

pocitom, intuícií a skúsenostiam, lebo len tak zistíte, čoho sa klientka bojí a pred čím má najväčší strach.³⁶

- História násilia: Bol násilník za svoje násilné správanie niekedy predtým odsúdený? Mal predtým partnerku, ku ktorej sa správal rovnako? Mal problém so zákonom, dopustil sa nejakých trestných činov, ktoré viedli k ublíženiu na zdraví?
- Prítomnosť závažných okolností: Pýtajte sa, či sa klientka už predtým pokúšala odísť. Cieľom tejto otázky nie je klásť jej za vinu, prečo už neodišla, či prečo neodišla skôr, ale zistiť, ako to prebiehalo, či má podporné siete v prípade odchodu, či plánuje od násilníka odísť. Je potrebné práve odchod naplánovať tak, aby klientka a jej deti po odchode boli v bezpečí a nemohlo dôjsť ku kontaktu s násilníkom, pretože práve odchodom sa viacnásobne zvyšuje nebezpečenstvo závažného útoku (najväčšie riziko hrozí ženám v období dvoch mesiacov od odchodu z násilného vzťahu). Venujte zvýšenú pozornosť tejto situácii, ak je klientka matkou veľmi malých detí (pod 18 mesiacov), alebo ak je práve tehotná.
- Formy a vzorce: Pýtajte sa, či násilník obeť dusí či škrtí (teda ubližuje takým spôsobom, že zabraňuje obeti mať prístup k základným životným funkciám). Pýtajte sa, či násilník ohrozuje klientku zbraňou, prípadne podobne využiteľným predmetom, alebo aj či má k nej ľahký prístup. Pýtajte sa na frekvenciu a silu útokov, teda ako často sa dejú a aký majú dopad. Zamerajte sa aj na to, či sa násilník snaží svoju obeť izolovať, kontrolovať, prenasledovať. K veľmi závažným formám násilia patrí aj sexualizované násilie a vyhrážanie sa zabitím klientky, jej detí, či iných členov rodiny.
- Postoje a správanie páchatela: Vyskytuje sa u násilníka zneužívanie drog a alkoholu? Má psychické problémy, trpí chorobnou žiarlivosťou? Myslí si o svojej partnerke a deťoch, že sú jeho majetkom a že sa k nim môže správať ako chce, pretože mu patria a má na nich nárok? Drog a alkohol nie sú príčinou násilia, avšak v rozhodujúcej miere môžu zvyšovať riziko nebezpečenstva, už len napríklad preto, že pod vplyvom týchto látok násilníci nie sú schopní kontrolovať svoje správanie a silu svojho útoku.

- IDENTIFIKUJTE NAJVHODNEJŠIE STRATÉGIE SPRÁVANIA A KROKY, KTORÉ POSTUPNE POUVEDÚ K ZVÝŠENIU BEZPEČIA, ZORIENTUJTE SA V AKTUÁLNYCH POTREBÁCH KLIENTKY

Na základe ponúknutých odpovedí (rizikové faktory) budete vedieť, čo klientka zažíva, aké bezprostredné riziko jej hrozí a na základe toho vyhodnotiť, či budete jej prípad ďalej sledovať, alebo ho po súhlase klientky nahlásite na políciu (v prípade, ak je riziko ohrozenia zdravia a života veľmi vysoké), resp. ju **odporučíte na zariadenia**, ktoré poskytujú pomoc a podporu ženám a obetiam domáceho a partnerského násilia. Komunikácia s vami je však pre klientku dôležitá, pretože bez vás by pomoc možno nikdy nevyhľadala, alebo vyhľadala len veľmi ťažko. **Sprostredkujte jej kontakt na inštitúcie, ktoré by sa sama bála osloviť, prípadne jej asistujte pri prvom kontaktovaní centra pomoci či pri vybavovaní dokumentov, potvrdení**

³⁶ Niektoré ženy/obete majú tendenciu podceňovať či minimalizovať násilie, ktoré zažívajú, aby lepšie zvládali to, čo zažívajú (stratégia prežitia). Avšak vhodne zvolené otázky na viaceré faktory vám poskytnú približný obraz závažnosti danej situácie.

a pod. Citlivá podpora z vašej strany dodá klientke dôveru, že situáciu je možné vyriešiť. Dbajte na to - neustále zdôrazňovať, že život v násilí si nikto nezaslúži, že klientka nie je vinná a že má nádej žiť lepší život. Budte advokátom/advokátkou „života bez násilia“ v prostredí, v ktorom pôsobíte. Pomôžete tak prispieť k zmene celkovej verejnej mienky smerom k nulovej tolerancii násilia vo vzťahoch a rodinách.

- POSKYTNITE INFORMÁCIE O NÁSILÍ, O MOŽNOSTIACH POMOCI A DOHODNITE SI ĎALŠÍ POSTUP

- Hovorte s klientkou o násilí otvorene – nezľahčujte ho a neospravedlňujte.
- Porozprávajte sa s ňou o cykle násilia, ako sa prejavuje, prečo sa násilie opakuje.
- Ponúknite klientke informácie, kde sa môže dozvedieť o danom probléme viac.
- Poskytnite jej kontaktné informácie na centrá pomoci.
- Ak sa klientka zdráha sama kontaktovať danú organizáciu, ale je zrejmé, že má o pomoc záujem, ponúknite jej na začiatku možnosť, že kontaktujete linku pomoci v jej mene a oboznámite pracovníčku centra s jej problémom.
- Ak si nie ste čímkoľvek istí a potrebujete sa poradiť, volajte na Národnú linku pomoci ženám: 0800 212 212, kde môžete svoj postup konzultovať, prípadne volajte na ktorúkoľvek linku pomoci – viac [tu](#).

ČO ROBIŤ POČAS ROZHOVORU SO ŽENOU – ZHRNUTIE

Princípy:

- ❖ Dôvera
- ❖ Bezpečie
- ❖ Podpora klientky a jej skúseností
- ❖ Informovaný súhlas
- ❖ Rýchla pomoc môže viac uškodiť ako pomôcť
- ❖ Volanie páchatel'ov na zodpovednosť

Ako komunikovať:

- Overte si u klientky, či zažíva násilie, popíšte jej, čo ste si všimli bez toho, aby ste to hodnotili.
- Opýtajte sa klientky, či chce o tom hovoriť.
- Ak vám povie, že nechce, rešpektujte to.
- Povedzte jej, že ak bude chcieť o tom hovoriť, môže za vami prísť.
- Ak žena súhlasí s rozhovorom, nájdite bezpečný priestor, kde vás nebudú rušiť a počuť iní ľudia.
- Vypočujte si ju.
- Pýtajte sa krátke a zrozumiteľné otázky.
- Vyjadrite jej podporu a povedzte jej, že si vážite jej dôveru.
- Povedzte jej, že je vám ľúto, čo zažíva a dajte jej najavo, že jej veríte.
- Povedzte jej, že násilie je trestný čin a nikto nemá právo sa k nej takto správať.
- Povedzte jej, že za násilie nenesie vinu ona, ale vždy ten, kto násilie pácha.
- Opýtajte sa jej, čo potrebuje a či je niečo, čo pre ňu môžete urobiť vy.
- Ak je to vo vašich možnostiach, môžete jej napríklad ponúknuť praktickú pomoc pri vybavovaní dokumentov, s deťmi a pod.

- Ponúknite jej, že jej vyhľadáte/poskytnete základné informácie o problematike násilia v partnerských vzťahoch, alebo o miestach, linkách pomoci, poradenských centrách, kde by jej mohli poskytnúť pomoc.
- Podporte ju v jej rozhodnutiach.

Čo v komunikácii s klientkou o probléme partnerského násilia nerobiť:

- Nespochybujte to, čo vám klientka hovorí a čo cíti.
- Neobviňujte ju, že je zodpovedná za násilie zo strany partnera.
- Nehovorte jej, že sa mala správať inak, alebo nemala provokovať.
- Neprenášajte na ňu zodpovednosť, že to násilie dokáže zastaviť.
- Nepýtajte sa jej, prečo neodíde, alebo ako môže s ním po tom všetkom zostať.
- Nezľahčujte násilie zo strany jej partnera („mal zlý deň“, „možno si len vypil“ atď.).
- Nevytvárajte na klientku tlak, aby z násilného vzťahu odišla a nevnučujte jej riešenia a vaše rozhodnutia (ženy často samy dobre vedia, ktoré kroky sú pre ne a ich deti bezpečné a ktoré nie).
- Nepodnikajte žiadne kroky bez vedomia ženy, pokiaľ nie je priamo ohrozený jej život a zdravie, resp. život a zdravie jej detí – vtedy konajte a volajte políciu.

Poskytnutie podpory a dohodnutie ďalšieho postupu:

- Podporte klientku v tom, aby vyhľadala pomoc v špecializovanom zariadení.
- Poskytnite jej kontakty, letáčky, telefónne čísla, prípadne ďalšie kontakty.
- O pomoci a podpore z Vašej strany sa môžete poradiť aj na Národnej linke pre ženy: 0800 212 212.
- Ubezpečte klientku, že sa môže na vás vždy obrátiť a nájsť u vás dôverný a bezpečný priestor na rozhovor a prípadnú pomoc – hlavne v prípade, ak jej hrozí nebezpečenstvo.

1.8 LITERATÚRA

Baldry, A. C., Pagliaro, S. (2014) Helping Victims of Intimate Partner Violence: The Influence of Group Norms Among Lay People and the Police, *Psychology of Violence*, 4(3), 334-347.

Baldry, A.C. (1996). Rape victims' risk of secondary victimization by police officers. *Issues in Criminology and Legal Psychology*, 25, 65-68.

Baldry, A. C., Pagliaro S. & Pacilli. G (2014). She's not a Person, She's Just a Woman! Infra-humanization and Intimate Partner Violence. *Journal of Interpersonal Violence*, online-first, 1-16, DOI: 10.1177/0886260514540801.

Bronfenbrenner, U. (1986). Ecology of the family as a context for human development: Research perspectives. *Developmental Psychology*, 22(6), 723-742.

Finkelhor, D. Ormrod R. K., Turner H. (2007). Poly-victimization: A neglected component in child victimization, *Child Abuse and Neglect*, 31, 7-26.

Garcia-Moreno C. et al. (2005) WHO multi-country study on women's health and domestic violence against women: initial results on prevalence, health outcomes and women's responses. Ženeva: Svetová zdravotnícka organizácia.

Hagemann-White, Prof. Dr. Carol. (2010). Ochrana žien pred násilím: Analytická štúdia výsledkov tretieho kola monitorovania uplatňovania odporúčania Rec (2002) 5 o ochrane žien pred násilím v členských štátoch Rady Európy. [Riaditeľstvo pre ľudské práva a právne záležitosti]. Štrasburg. s. 56.

Heise L., Garcia Moreno C. Violence by intimate partners (2002). In: Krug EG et al., (eds). World report on violence and health. Ženeva, Svetová zdravotnícka organizácia. 87-121.

Holtzworth-Munroe A., Stuart G.L. (1994), Typologies of male batterers: Three subtypes and the differences among them], *Psychological Bulletin*, 116, 476-487.

Holubová, B. a kolektív autoriek (2015): Metodika k poskytovaniu komplexnej podpory a ochrany ženám zažívajúcim násilie a ich deťom. Inštitút pre výskum práce a rodiny, Bratislava. Dostupné tu: http://www.ceit.sk/IVPR/images/IVPR/NP/podpora_prevencie/dokument_metodika_k_poskytovaniu_komplexnej_podpory.pdf

Lerner (1980). The Belief in a Just World: A Fundamental Delusion. Plenum: New York.

Násilie páchané na ženách: celoeurópsky prieskum. Stručný prehľad výsledkov. Dostupné na: http://fra.europa.eu/sites/default/files/fra-2014-vaw-survey-at-a-glance-oct14_sk.pdf

Úrad OSN pre drogy a kriminalitu (UNODC) Assaults, Kidnapping, Robbery, Sexual Offences, Sexual Rape, Total Sexual Violence, 2015.

Walker, L (1979). Ženská sieň slávy [Women's Hall of Fame]. Ed D. Colorado.

Janoff-Bulman, R., & Brickman, P. (1982). Expectations and what people learn from failure. In N. T. Feather (Ed), Expectations and actions: Expectancy-value in Psychology. Hillsdale. NJ, Erlbaum.

Widom C.S. (1989), [Does violence beget violence? A critical examination of the literature], *Psychological Bulletin*, 106, 3-28.

Widom C.S. (1989). The cycle of violence, *Science*, 244, 160-166.

Webové stránky:

<http://www.wave-network.org/sites/default/files/05%20SLOVAKIA%20END%20VERSION.pdf>

<http://www.cdc.gov/violenceprevention/overview/social-ecologicalmodel.html>

<http://www.stopvaw.org/slovakia>